

language. Therefore, the work deserves to be republished in Ukrainian or even in English, and handbooks in Ukrainian would become a valuable addition to the learning process of young specialists.

Along with justified criticism of the drawbacks of Ukrainian legal terminology (pp. 292, 320), the authors sometimes use terms which are unknown to the Russian language (pp. 7, 264, 155, 331, 241, 256, 291, 368, 476).

Moreover, during the editorial process it is worth considering the following: to put chapters 3.3 and 4.6 as concluding; to merge topically similar chapters; to remove repeated words in the names of chapters 4 and 7; to itemize the sources (e.g., there is no reference to the source while quoting the words of the People's Deputy (p. 103); the article of V. Kampu is dated back to 2001 instead of 2011 (p. 64, № 3), etc.).

On the basis of the above-mentioned provisions we can make a convincing conclusion: the publication of this monograph has made an important contribution to the development of the science of Ukrainian constitutional law and has become a fundamental study summarizing the results of a comprehensive research of sources, traditions and development of constitutionalism for a long historical period. However, this scientific work is not only necessary for a wholesome understanding of the past of constitutional reforms, but also for an elaboration of the ways concerning their future development due to the challenges of modern civilization. The comprehensive and critical analysis of constitutional problems helps to do that in a logical and seamless way. This analysis clarifies methodological basics and connects them with actual legislative background while researching the subject that constitutes the practical value of the monograph.

6

Сутність понять «шпигун» і «військовий розвідник» та їх відмінність у міжнародному праві

Яна ПАВКО,
студентка II курсу магістратури
спеціальності «міжнародне право»
Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

На основі використання класичних джерел із міжнародного гуманітарного права, новітніх вітчизняних та зарубіжних досліджень у царині міжнародно-правової науки здійснено спробу визначити сутність понять «шпигун» та «військовий розвідник», проаналізувати міжнародно-правовий статус військового розвідника та з'ясувати його відмінність від правового статусу шпигуна.

Ключові слова: шпигун, військовий розвідник, міжнародне право, право війни.

На основе использования классических источников по международному гуманитарному праву, новейших отечественных и зарубежных исследований в сфере международно-правовой науки осуществлена попытка определить сущность понятий «шпион» и «военный разведчик», проанализировать международно-правовой статус военного разведчика и определить его отличие от правового статуса шпиона.

Ключевые слова: шпион, военный разведчик, международное право, право войны.

Право війни, або збройних конфліктів, є важливою галуззю міжнародного гуманітарного права і посідає чільне місце в доктрині сучасного міжнародного права. Наприклад, академік В. Грабар уважав, що питання взаємовідносин війни та міжнародного права завжди мали першорядне значення і становили основну проблему міжнародно-правової науки [9, с. 66]. На думку відомого правознавця Ф. Мартенса, «право війни в об'єктивному значенні є сукупністю юридичних норм, законів та звичаїв, які визначають дії держав та їхніх збройних сил під час війни» [7, с. 327].

У цьому сенсі слід зазначити, що міжнародне право виникло переважно як право війни. Так, праця відомого

голландського юриста Г. Гроція, що вийшла друком ще 1625 року під назвою «Про право війни та миру», в основному фокусувалася на визначенні норм і принципів міжнародного гуманітарного права, які мали застосовувати перед початком війни і безпосередньо під час бойових дій. Провівши аналіз значного обсягу історико-правового матеріалу, вчений дійшов висновку: за умови надання християнським народам права на ведення війни, вони зобов'язані поважати невід'ємні права людини і обмежувати своє свавілля та насильницькі дії.

Виконуючи основне завдання щодо максимального можливого обмеження руйнівного впливу війни на життя і розвиток людської цивілізації, право збройних

конфліктів забезпечує повний захист від знищення для окремого кола осіб, а для інших категорій населення – гарантує визначений у певних межах рівень захисту. Тобто немає такого переліку осіб, яких міжнародне право повністю позбавляло б свого захисту в процесі збройної боротьби. Наявні відмінності стосуються лише обсягу та змісту міжнародно-правового захисту, що їм надається.

У фаховій літературі з міжнародного права суб'єктами права війни вважаються лише ті особи та організації, які беруть участь у правовідносинах [4; 9].

Зокрема, комбатантами є особи, які належать до складу збройних сил сторін, котрі перебувають у стані конфлікту (крім медичного та духовного персоналу) і мають право брати безпосередню участь у воєнних діях [5, с. 97]. Відомий учений-юрист І. Лукашук зазначає, що в процесі розвитку міжнародного гуманітарного права зміст цього поняття зазнав певних еволюційних змін, адже раніше воно охоплювало лише бойовий склад регулярних армій [6, с. 350].

Важливо, що статус комбатанта напряму пов'язаний із його правом уважатися військовополоненим у разі перебування під владою супротивної сторони. Комбатант зобов'язаний дотримуватися норм міжнародного права, застосовуваного під час збройних конфліктів, і несе індивідуальну відповідальність за будь-які порушення цих норм. Проте наявність таких порушень не позбавляє його права вважатися комбатантом або військовополоненим (у разі захоплення супротивником) [2, с. 380].

Натомість функції некомбатантів міжнародне право обмежує обслуговуванням збройних сил, до складу яких вони належать, та сприянням їхній бойовій активності. За умови залучення некомбатантів до участі в бойових діях, вони втрачають свій правовий статус, стаючи комбатантами, і проти них може бути застосовано зброю [5, с. 184].

Тобто основою для класифікації учасників збройної боротьби є ступінь їхньої причетності до процесу ведення воєнних дій. Зважаючи на специфіку своєї діяльності, некомбатанти здебільшого не беруть безпосередньої участі у бойових діях [1, с. 109]. Відтак статус військовополонених надається тільки законним учасникам воєнних акцій – комбатантам [6, с. 349].

Спираючись на вітчизняну та зарубіжну міжнародно-правову літературу, можна стверджувати, що військові розвідники чи шпигуни, задіяні в процесі збройного конфлікту, можуть бути представниками як комбатантів, так і некомбатантів. Сутністю шпигунства, котре може вважатися не лише соціально-правовим, а й міжнародно-правовим явищем, є заволодіння зацікавленою стороною закритою (таємною) інформацією, яка на законних підставах належить іншій стороні, здебільшого задля використання отриманих даних проти їхнього власника [2, с. 974]. Тому викриття улітку 2013 року Е. Сноуденом – колишнім співробітником ЦРУ та Агентства національної безпеки США – таємної інформації щодо діяльності американських спецслужб, зокрема, пов'язаної з організацією стеження та приховування телефонних розмов американських громадян, значною мірою актуалізувало питання міжнародно-правових аспектів діяльності шпигунів. Тобто виникла нагальна потреба не лише в науково-пізнавальному, а й у прикладному сенсі з'ясувати сутність та критеріальні відмінності таких категоріальних понять міжнародно-правової науки як «шпигун» та «військовий розвідник».

Шпигунство як отримання прихованими методами таємної військової та політичної інформації або відомостей про супротивника не суперечить принципам права збройних конфліктів, тому не є забороненим видом військової діяльності. Так, на думку Е. Давида, шпигунські функції можуть виконуватися як комбатантами, так і цивільними особами, котрі не мають такого статусу [3, с. 24]. Із погляду міжнародного гуманітарного права, збір інформації, що має військову цінність, у підконтрольних супротивникові районах вважається законним, якщо здійснюється особою у військовому одязі чи без прихо-

ування нею статусу комбатанта (наприклад, без використання чужого форменого одягу). Коли для збору такої інформації вдаються до обману або навмисного застосування таємних методів (приміром, використання військового одягу супротивника), така діяльність розглядається як шпигунство [10, с. 43].

Важливо, що міжнародно-правовий статус шпигуна визначено в IV Гаазькій конвенції «Про закони та звичаї сухопутної війни» 1907 року та в Додатковому протоколі I до Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 року. Враховуючи положення цих нормативно-правових актів, можна сформулювати таке визначення досліджуваного поняття: шпигун – це особа зі складу збройних сил сторони, що перебуває у стані конфлікту, яка, діючи таємним способом або послугуючись вигаданими приводами, збирає відомості в районі воєнних дій цієї сторони з подальшим наміром повідомити їх супротивній стороні [8, с. 440–441].

Під час заняття шпигунством особа зі складу збройних сил не може претендувати на статус військовополоненого: її справа має бути передана на розгляд воєнного трибуналу. Проте, якщо таку особу було затримано після виконання завдання та приєднання до своїх військ, на неї поширюється режим військового полону (ст. 46 Додаткового протоколу). Тобто шпигуна не можна покарати за його діяльність у минулому.

Необхідно зазначити, що міжнародне гуманітарне право встановлює чіткий розділ між поняттями «шпигун» та «військовий розвідник». Адже військовим розвідником є особа, яка збирає інформацію в районі бойових дій супротивника, виконуючи поставлене перед нею завдання у форменому одязі власних збройних сил [5, с. 32]. Діяльність такої особи не вважається шпигунством, якщо вона не діє навмисно чи обманним шляхом і не вдається до таємних методів. Якщо ця особа потрапляє під владу супротивної сторони, вона не втрачає права на отримання статусу військовополоненого, тому з нею не можуть поводитися як із шпигуном [8, с. 361].

Згідно з положеннями IV Гаазької конвенції, шпигунами не вважаються військові або цивільні особи, які відкрито виконують свої обов'язки, пов'язані з передачею депеш за призначенням до місця дислокації власної армії чи армії супротивника [8, с. 441].

Отже, відмінності міжнародно-правових статусів шпигуна та військового розвідника зумовлені характером і правовими аспектами процедури збору важливої таємної інформації щодо супротивника; застосуванням дозволених або заборонених методів права війни. Тому, на думку автора, шпигуна, який підпадає під захист дії принципів і норм міжнародного гуманітарного права, можна вважати «гуманітарним шпигуном».

Ураховуючи основні тенденції розвитку сучасного міжнародного права, зокрема, посилення його гуманітарної складової, слід констатувати, що нині необхідно удосконалювати механізм міжнародно-правового захисту військових розвідників. Важливим є також виведення чітких критеріальних ознак правової ідентифікації діяльності шпигунів та військових розвідників, зокрема, й у контексті ситуації, що склалася внаслідок відповідних дій Е. Сноудена. □

Список використаних джерел

1. Арцибасов И. Н. Вооруженный конфликт: право, политика, дипломатия / И. Н. Арцибасов, С. А. Егоров. – М.: Международные отношения, 1989. – 248 с.
2. Великий енциклопедичний юридичний словник / [за ред акад. НАН України Ю. С. Шемшученка]. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К: Юридична думка, 2012. – 1020 с.
3. Давид Э. Принципы права вооруженных конфликтов: Курс лекций, прочитанных на юридическом факульте-

те Открытого Брюссельского университета / Э. Давид. – М: Международный Комитет Красного Креста, 2011. – 1144 с.

4. Дмитрієв А. І. Міжнародне гуманітарне право: основи концепції / А. І. Дмитрієв. – К: «Логос», «Фахівець», 1999. – 120 с.

5. Додонов В. Н. Международное право: Словарь-справочник / В. Н. Додонов, В. П. Панов, О. Г. Румянцев / [под общей ред. акад. МАИ, д. ю. н. В. Н. Трофимова]. – М: ИНФРА, 1997. – 368 с.

6. Лукашук И. И. Международное право. Особенная часть: Учеб. для студентов юрид. фак. и вузов / И. И. Лукашук. – изд. 3-е, перераб. и доп. – М: Волтерс Клувер, 2008. – 544 с.

7. Мартенс Ф. Ф. Современное международное право цивилизованных народов: в 2-х т. / Ф. Ф. Мартенс. – Т. 2. – М: Зерцало, 2008. – 432 с.

8. Международное гуманитарное право в документах. – М: Московский независимый институт международного права, 1996. – 556 с.

9. Полторак А. И. Вооруженные конфликты и международное право. Основные проблемы / А. И. Полторак, Л. И. Савинский. – М: Наука, 1976. – 217 с.

10. Право війни: Порадник для командного складу Збройних Сил України / [під ред. В. П. Базова]. – 2-е вид., доп. – К: Поліграфкнига, 1997. – 112 с.

Nature of Concepts of 'Spy' and 'Military Intelligence Officer' and Their Difference in International Law

Yana PAVKO,
Student in the 2nd Year of Study of
the Master's Degree Programme of
the International Law Department of
the Institute of International Relations
of Taras Shevchenko National
University of Kyiv

On the basis of classical sources of international humanitarian law, the latest Ukrainian and foreign works in the sphere of international legal science, the essential meanings of the terms 'a spy' and 'a military intelligence officer' are attempted to be determined. The international legal status of a military intelligence officer is analyzed. The difference between the latter's status from the legal status of a spy is defined.

Keywords: spy, military intelligence officer, international law, law of war

The law of war, or the law of armed conflicts, is an important area of international humanitarian law which has one of the leading positions within the doctrine of modern international law. For instance, the academician V. Grabar believed that the issue on the inter-relations of war and international law had always been of great importance and represented a primary issue of international legal science [Poltorak, 1976: 66]. According to the famous legal expert F. Martens, "in the objective sense, the law of war is a set of legal rules, laws and customs that determines the actions of states and their armed forces during a war" [Martens, 2008: 327].

In this respect, it should be recognized that international law primarily arose from the law of war. Thus, the work of the famous Dutch lawyer Hugo Grotius 'On the Laws of War and Peace' which was published in 1625 was mainly focused on the determination of the norms and principles of international humanitarian law to be followed before the beginning of a war and directly during the warfare [Pavko, 2011: 16]. After having analyzed a significant amount of historical and legal material, the scientist concluded that if Christian peoples are granted the right to conduct warfare, they are obliged to respect inalienable human rights and limit their abuse and violence.

The law of armed conflicts performs the key task of providing the maximum possible limitation of the damaging effects of war on the life and development of human

civilization. It provides complete protection against destruction for specific categories of people, and guarantees protection, determined within certain limits, for others. In other words, there are no people who are completely deprived of defence by international law during an armed struggle. The only existing differences are related to the scope and content of the international legal protection that people are provided with.

In the professional literature on international law, only those individuals and organizations who take part in legal relations are considered as the subjects of the law of war [Dmytriev, 1999; Poltorak, 1976].

In particular, combatants are those people who belong to the armed forces of the parties in a state of conflict (except medical and religious personnel) and have the right to direct participation in warfare [Dodonov, 1997: 97]. The famous scientist and lawyer I. Lukashuk noted that the development of international humanitarian law has caused some evolutionary changes to the term itself, since previously it had covered only the combat personnel of regular armies [Lukashuk, 2008: 350].

It is important that the status of a combatant is directly related to their right to be considered as a prisoner of war while being captured by the opposite party. A combatant is obliged to abide by the rules of international law as applied to armed conflicts and is personally responsible for any violations of such rules. Nevertheless, the fact of